

EDUKACJA REGIONALNA WOBEC WYZWAŃ PRZYSZŁOŚCI. MODERNIZACJA TREŚCI W ŚWIETLE NAJNOWSZYCH PODSTAW PROGRAMOWYCH

Danuta Konieczka-Śliwińska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ABSTRACT

REGIONAL EDUCATION IN THE VIEW OF CHALLENGES OF THE FUTURE. MODERNIZATION OF CONTENT IN THE LIGHT OF THE LATEST CURRICULAR BASES

Following many years of efforts and convincing of benefits stemming from the adaptation of regionalism to curricula, regional education was introduced to schools pursuant to the educational system reform of 1999, in the form of an obligatory, inter-subject path throughout all stages of education. Its realization was handled by all teachers giving courses at a given educational level, who would incorporate relevant content to issues covered in their subjects. Although considered obligatory for all students, the regional subject did not play an overly privileged role – rather, it complemented the general content of individual subjects and blocks, constituting one of equally important elements of a wider concept of inter-subject integration. The new curricular reform, in force since 2009, brought a pivotal change to the situation of regional education and other paths. The change consisted in resignation from separating the education content in this scope, with regional subject matters being directly incorporated into individual subject, wherever possible and justifiable. The earlier, comprehensive concept of regional education was replaced with a new proposition, discernible only at the level of individual entries in selected subjects and educational stages, yet never described in a complete and systematic manner that would make its basic assumptions legible. This article attempts to answer the question of the direction of modernization of content in the scope of regional education in the new curricular reality, while drawing attention to binding this content with the comprehensive concept of subject-based education.

Keywords: regional education, curricular basis, regionalism, history teaching

Słowa kluczowe: edukacja regionalna, podstawa programowa, regionalizm, nauczanie historii

Edukacja regionalna została wprowadzona do współczesnej szkoły w roku 1999 jako obligatoryjna ścieżka międzyprzedmiotowa na wszystkich etapach kształcenia. Stało się to możliwe po wielu latach zabiegów przede wszystkim ze strony stowa-

rzyszeniowego ruchu regionalnego, który wielokrotnie przekonywał o korzyściach wynikających z adaptacji regionalizmu do programów nauczania. Realizację nowej koncepcji edukacji regionalnej zapewniali wszyscy nauczyciele prowadzący zajęcia na danym poziomie edukacyjnym, włączając odpowiednio do zagadnień z własnego przedmiotu treści wchodzące w jej zakres. Tematyka regionalna, choć została uznana za obowiązkową dla wszystkich uczniów, nie odgrywała jednak szczególnie uprzywilejowanej roli. Dopełniając ogólnych treści wybranych przedmiotów i bloków przedmiotowych, stanowiła jeden z równoprawnych elementów szerszej koncepcji integracji międzyprzedmiotowej¹. Od 2009 roku, po wprowadzeniu nowej reformy programowej, sytuacja edukacji regionalnej w praktyce szkolnej uległa zasadniczej zmianie. Zrezygnowano bowiem z odrębnego wydzielania treści kształcenia z jej zakresu, a tematykę związaną z regionem włączono bezpośrednio do poszczególnych przedmiotów². Koncepcję edukacji regionalnej z końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku zastąpiła nowa propozycja, formalnie będąca jedynie jej „organizacyjną” modyfikacją, niestety w praktyce wprowadzająca całkowitą modernizację treści. Niniejszy artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie o kierunek zmiany edukacji regionalnej w nowych realiach programowych, przy jednoczesnym zwróceniu uwagi na powiązanie treści dotyczących regionu z całościową koncepcją kształcenia przedmiotowego.

Omawiając miejsce edukacji regionalnej w najnowszej „Podstawie programowej”, nie sposób pominąć jej koncepcji realizowanej w latach 1999–2009. Wynika to bowiem z faktu, iż w założeniach ministerialnych podczas reformy programowej z roku 2008 (a obowiązującej od września 2009 roku) zmiana miała nastąpić nie w dotychczasowym zakresie treści regionalnych, lecz jedynie w sposobie ich uporządkowania (tematyka ta ma funkcjonować już nie jako odrębna ścieżka przedmiotowa, tylko jako włączona do treści przedmiotowych) i w formie zapisu (podobnie jak wszystkie treści nowej „Podstawy programowej” zagadnienia dotyczące regionu zostały zapisane językiem osiągnięć ucznia). Niestety, przy okazji tych – wydawałoby się „kosmetycznych” – modyfikacji dość zasadniczo zmieniono pierwotną koncepcję edukacji regionalnej, nie tylko na poziomie treści, ale przed wszystkim jej celów edukacyjnych. Ustalenie zatem kierunku tych konkretnych zmian i modyfikacji nowego pomysłu na nauczanie o regionie wymaga przywołania ogólnych założeń wcześniejszej koncepcji, realizowanej od końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku.

Edukację regionalną z czasów reformy 1999 roku od początku zaplanowano jako całościową koncepcję, choć z podziałem na trzy autonomiczne etapy edukacyjne, zgodnie z ogólną zasadą zachowania ciągłości i spójności pomiędzy poszczególnymi etapami kształcenia. Oznaczało to między innymi, że postulaty realizowane na poziomie każdego typu szkoły miały być powiązane z całościową filozofią systemu

¹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów* (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej [dalej: Dz.U.] 1999, nr 14, poz. 129) oraz *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. 2002, nr 51, poz. 458).

² *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. 2009, nr 4, poz. 17).

nauczania, a tym samym tworzyć z postulatami dotyczącymi pozostałych etapów edukacyjnych spójną całość, wewnętrznie uporządkowaną i wzajemnie się uzupełniającą. Zatem cele ówczesnej edukacji regionalnej, przypisane jej zadania szkoły, treści kształcenia oraz osiągnięcia uczniów, określone oddzielnie dla każdego etapu, tworzyły razem wspólną logiczną koncepcję. Zrezygnowano również z prostego (choć w poszerzonym i pogłębionym wymiarze) powielania treści kształcenia na kolejnych etapach edukacyjnych, tak jak to w pewnym sensie działo się przed wprowadzeniem reformy. Po roku 1999 każdemu z etapów szkolnych przypisano określone funkcje i to one właśnie bezpośrednio wyznaczały specyfikę poszczególnych przedmiotów i ścieżek edukacyjnych, w tym także edukacji regionalnej³.

Treści kształcenia ścieżki „Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie”, bo pod taką nazwą funkcjonowało nauczanie o regionie, tworzyły charakterystyczny układ: począwszy od poznania rodziny i społeczności lokalnej, przez dzieje własnego regionu, ukazane następnie na tle Polski i Europy, skupiały się na wymiarze teraźniejszym – na poziomie szkoły podstawowej, sięgały następnie w przeszłość – na poziomie gimnazjum, by wrócić ponownie do perspektywy współczesności, ale już z ukierunkowaniem na przyszłość – na etapie szkoły ponadgimnazjalnej. Pogłębianie i rozwijanie wiedzy w zakresie edukacji regionalnej, jakie dokonywało się na poszczególnych etapach kształcenia, nie przybierało zatem znanego z wcześniejszych lat układu linearnego (polegającego na przykład na chronologicznym uporządkowaniu treści wprowadzanych w ustalonej kolejności: przeszłość – teraźniejszość – przyszłość), lecz zachowało układ problemowo-spiralny (teraźniejszość – przeszłość – teraźniejszość – przyszłość), w którym na wszystkich etapach omawiane były wyznaczone cykle problemowe, za każdym razem jednak z innego punktu widzenia, z uwzględnieniem specyfiki celów poszczególnych etapów. Zachowane zostały przy tym podstawowe zasady kształcenia: systemowości (świat jako całość, ja i moja rodzina w życiu regionu, Polski i Europy), przystępności (rozpoczynamy edukację od tego, co bliższe, stopniowo przechodząc do tego, co dalsze), indywidualizacji i uspołeczniania (powiązanie nauki szkolnej z wychowaniem, kształceniem świadomości regionalnej i wynikających z niej postaw oraz działań ucznia), związku teorii z praktyką, zasada samodzielności itd.

Głównym celem edukacji regionalnej na wszystkich etapach kształcenia, zarówno w szkole podstawowej, gimnazjum, jak i w szkolnictwie ponadgimnazjalnym, było ukształtowanie w uczniu poczucia własnej tożsamości regionalnej, będącej podstawą do osobistego zaangażowania się w funkcjonowanie swojego środowiska i autentycznego otwarcia się na inne społeczności i kultury. Zakładano, że dzięki edu-

³ Szerzej na temat koncepcji edukacji regionalnej realizowanej w latach 1999–2009 patrz: D. Konieczka-Śliwińska, *Miejsce i rola edukacji regionalnej w szkolnictwie ponadgimnazjalnym* [w:] *Edukacja historyczna i obywatelska w szkolnictwie ponadgimnazjalnym*, red. G. Pańko, J. Wojdon, Toruń 2003, s. 378–388; eadem, *Edukacyjny nurt regionalizmu historycznego w Polsce po 1918 roku. Konteksty – koncepcje programowe – realia*, Poznań 2011, s. 326–336. Zob. też: S. Roszak, *O pożytkach płynących z edukacji regionalnej*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Historycznego” 2006, t. 3, s. 46–50; J. Mazur, *Regionalizm we współczesnej edukacji historycznej* [w:] *Regionalizm – tradycje – wyzwania – perspektywy. Materiały z pierwszego sejmiku Małopolskich Stowarzyszeń Regionalnych (Kraków, 1 grudnia 2006 roku)*, red. J. Hampel, Kraków 2008, s. 49–62.

kacji regionalnej zwróci się uwagę młodego człowieka na potrzebę ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego i uświadomi jego wartość⁴. W szkole podstawowej, nastawionej przede wszystkim na kształcenie propedeutyczne i poznanie najbliższego otoczenia ucznia, głównym celem edukacji regionalnej było poznanie środowiska lokalnego ucznia i ogólnej specyfiki regionu. Jednocześnie zwracano uwagę na powiązania rodziny ze społecznością lokalną oraz regionu z całą ojczyzną. Szkoła miała umożliwiać uczniowi poznanie regionu, w którym żyje, także jego kultury, wprowadzać w życie kulturalne w środowisku lokalnym i kształtować tożsamość regionalną jako podstawę tożsamości narodowej⁵. Na poziomie gimnazjum następowała częściowa kontynuacja celów ze szkoły podstawowej, ale realizowanych z uwzględnieniem specyfiki tego etapu, skoncentrowanego na nauczaniu przedmiotowym z podziałem na typowe dyscypliny naukowe. Rozwijano zatem nadal wiedzę o regionie ucznia, ale tym razem wyraźnie z położeniem akcentu na powiązania kultury regionalnej z kulturą narodową, wskazywano na różnorodne kontakty ucznia ze środowiskiem lokalnym i regionalnym, ale z nastawieniem na zrozumienie „różnorodnych przynależności człowieka”, kontynuowano kształcenie tożsamości regionalnej, ale jako elementu „ugruntowania poczucia tożsamości narodowej”. Wprowadzono także nowy cel edukacji regionalnej – „rozwijanie wiedzy o historii regionu w powiązaniu z tradycjami własnej rodziny” – możliwy do realizacji właśnie na poziomie gimnazjum ze względu na równoległą edukację historyczną skoncentrowaną na tym etapie na chronologicznym poznawaniu dziejów Polski, uporządkowanym zgodnie z epokami historycznymi⁶. Na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej adekwatnie rozwijano cele edukacji regionalnej, poszerzając jednak je wyraźnie o kontekst narodowy, państwowy i europejski. Uczeń miał w dalszym ciągu poznawać swój region i jego dziedzictwo kulturowe, tym razem jednak zwracając uwagę na jego powiązania z Polską i Europą, kształtować tożsamość regionalną, ale w kontekście wartości narodowych i europejskich, a także pogłębiać swoje więzi z najbliższym środowiskiem, regionem i krajem. Ze względu na fakt, iż etap szkoły ponadgimnazjalnej kończył programową i zinstytucjonalizowaną formę edukacji regionalnej, a także dlatego, że dotyczył najstarszej grupy uczniów, rozpoczynającej już niedługo swoje dorosłe życie, położono także nacisk na kształcenie praktycznych umiejętności, przydatnych do funkcjonowania w „strukturach regionalnych, narodowych, państwowych i europejskich”. Szkoła miała stymulować aktywność i kreatywność ucznia w pomnażaniu (wzbogacaniu) dziedzictwa kulturowego, stwarzając między innymi „sytuacje wyzwalające w nim twórczość” i przygotowując go do roli „aktywnego, odpowiedzialnego współgospodarza regionu i kraju oraz uczestnika życia wspólnoty europejskiej”. Zakładano, że uczeń po tych trzech etapach edukacji regionalnej sam dostrzeże znaczenie wartości własnego regionu i kraju w życiu osobistym, a tym samym podejmie aktywną działalność na rzecz swojego środowiska⁷.

⁴ *Ministerstwo Edukacji Narodowej o edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie*. Seria: „Biblioteczka Reformy”, zeszyt 24, s. 4.

⁵ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku...*, s. 600.

⁶ *Ibidem*, s. 618.

⁷ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku...*, s. 70–71.

Podstawową zaletą ujęcia edukacji regionalnej w latach 1999–2009 było uporządkowanie jej w formie zwartej, całościowej koncepcji z wyraźnie sformułowanymi na każdym poziomie edukacyjnym celami edukacyjnymi, zadaniami szkoły, treściami kształcenia i osiągnięciami uczniów. Nawet jeżeli edukacja regionalna realizowana była w praktyce w ramach oddzielnych przedmiotów, to koncepcja ta stanowiła stały punkt odniesienia, ukazujący cały proces zdobywania wiedzy, kształcenia umiejętności i postaw dotyczących środowiska lokalnego i regionu. Ustalony został w ten sposób charakterystyczny kierunek wdrażania regionalizmu do szkolnych programów nauczania: od konceptualizacji na poziomie całościowej koncepcji, przez planowanie i przydział zagadnień do poszczególnych przedmiotów na poziomie organizacyjnym, do konkretnych rozwiązań dydaktycznych i wychowawczych na poziomie realizacyjnym. Co ważne, w stałej i konsekwentnie stosowanej formie przenikały się na poszczególnych etapach edukacyjnych różne kręgi tematyczne: rodzina, środowisko lokalne, region, Polska, Europa, stwarzając uczniowi szansę dostrzegania wzajemnych relacji i powiązań pomiędzy nimi. Niestety, ponieważ edukacja regionalna miała charakter międzyprzedmiotowy, a jej treści nie były przypisane do konkretnych zajęć, dużym wyzwaniem organizacyjnym dla szkół mogło być właściwe rozplanowanie poszczególnych tematów i prowadzenie stałej kontroli nad terminową realizacją przyjętych zobowiązań przez nauczycieli. Nie bez znaczenia był także wybór jednego z możliwych modeli integracji przedmiotowej (jedno-, wielo-, międzyprzedmiotowego lub linearnego, rozbieżnego, przepływowego), umożliwiającego zdecydowanie różne ujęcie tematyki regionalnej⁸. Kwestie te w konsekwencji powodowały często dużą różnorodność w rzeczywistej realizacji edukacji regionalnej, przypadkowe przypisanie danego zagadnienia do nauczyciela lub przedmiotu, a nawet tylko formalne powiązanie tematyki regionalnej z konkretnymi zajęciami, niemające odzwierciedlenia w przebiegu lekcji.

Podstawowym celem przeprowadzenia reformy programowej z 2008 roku, jak wskazywały deklaracje ministerialne, było precyzyjne opisanie efektów kształcenia na każdym etapie edukacyjnym, co zamierzono osiągnąć między innymi przez połączenie w jeden dokument wytycznych programowych i standardów wymagań, będących płaszczyzną przeprowadzenia sprawdzianu i egzaminów zewnętrznych, a także przez sformułowanie podstawy programowej w języku wymagań (określenie pożądanych efektów kształcenia)⁹. Nowa „Podstawa programowa” została zatem uporządkowana według odmiennych zasad niż w poprzednim dziesięcioleciu, a poszczególne przedmioty (zajęcia szkolne) opisano w trzech obszarach: celów edukacyjnych – rozumianych jako wymagania ogólne, treści nauczania – czyli wymagań szczegółowych, a także zalecanych warunków i sposobów realizacji. Oprócz zajęć obowiązkowych dla wszystkich uczniów wprowadzono na etapie III i IV (w gimnazjum i w szkole ponadgimnazjalnej) możliwość wyboru dodatkowych przedmiotów

⁸ *Ścieżki edukacyjne – teoria i praktyka. Materiały do wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli*, red. M. Suchańska, Kielce 2001.

⁹ Patrz m.in. publikacja wydana przez Fundację Fundusz Współpracy na zlecenie MEN: *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna. Co warto wiedzieć o kierunkach zmian w edukacji, aby skutecznie realizować projekty z Europejskiego Funduszu Społecznego? Przewodnik*, Warszawa 2010, s. 24.

uzupełniających, w zależności od przyjętego zakresu nauczania (podstawowego lub rozszerzonego)¹⁰. W całym systemie kształcenia zrezygnowano także z wydzielania odrębnych ścieżek edukacyjnych, pozostając jedynie przy typowych przedmiotach szkolnych lub blokach przedmiotowych, zaś treści, które wcześniej znajdowały się w tych ścieżkach, włączono do treści nauczania poszczególnych przedmiotów.

Edukacja regionalna (podobnie jak pozostałe ścieżki edukacyjne), choć formalnie została zachowana, straciła swój dotychczasowy charakter. Przede wszystkim zmodyfikowano w znacznym stopniu nadrzędny cel kształcenia w tym zakresie (tabela 1): mimo że nadal w niektórych przedmiotach możemy odnaleźć intencję wcześniejszego kształcenia tożsamości regionalnej, otwartości na inne kultury i zaangażowania na rzecz własnego środowiska, to jednak w większym stopniu akcentuje się teraz kształtowanie u uczniów poczucia więzi lokalnej (tylko!) i przygotowanie do uczestnictwa (świadomego udziału) w szeroko rozumianej kulturze, w tym także lokalnej i regionalnej. Podkreśla się przy tym szczególne znaczenie kształcenia postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu przy jednoczesnym poszanowaniu innych kultur oraz tradycji¹¹. Praktycznie jedynie w celach edukacyjnych geografii (w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej) oraz przyrody (w szkole podstawowej) uwzględniono cele edukacji regionalnej z „Podstawy programowej” z 1999 roku, takie jak orientacja w otaczającej ucznia przestrzeni przyrodniczej i kulturowej, zainteresowanie własnym regionem, kształcenie tożsamości lokalnej i regionalnej przy jednoczesnym poszanowaniu innych narodów oraz społeczności, wskazywanie przykładów działań i rozwiązań problemów w środowisku lokalnym i regionie¹². W pozostałych przedmiotach umieszczono tylko wybrane, pojedyncze cele z poprzedniej koncepcji, na przykład w ramach języka polskiego w szkole podstawowej – kształcenie otwartości ucznia wobec innych kultur¹³, a w edukacji historycznej na tym samym etapie – kształcenie więzi ze wspólnotą lokalną¹⁴. Generalnie zakłada się, że w szkole podstawowej edukacja ma charakter propedeutyczny¹⁵, dlatego wprowadzenie elementów regionalnych polega głównie na zaznajamianiu ucznia z najbliższym otoczeniem i regionem, rozbudzeniu jego zainteresowań tą problematyką, a jednocześnie zwróceniu uwagi na złożoność otaczającego świata, tak aby uczeń wiedział, w jakim regionie mieszka, potrafił go pokazać na mapie, dostrzegał zachodzące zmiany itd. W gimnazjum z kolei główny nacisk położono na zdobywanie wiedzy o regionie w ramach poszczególnych przedmiotów – odpowiedników dyscyplin naukowych. Stąd

¹⁰ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwiła uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego. Załącznik nr 4 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku...*, s. 3–4 (tekst dostępny na stronie: http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_20081223_zal_4.pdf [dostęp: 15.12.2013], numeracja stron powoływanych w niniejszym artykule pochodzi z tego źródła).

¹¹ *Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum* (bez miejsca i daty wydania, z możliwością pobrania wersji elektronicznej ze strony: www.reformaprogramowa.men.gov.pl [dostęp: 15.12.2013]), s. 22.

¹² *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych...*, s. 105.

¹³ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych. Załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku...*, s. 55.

¹⁴ *Ibidem*, s. 57.

¹⁵ *Podstawa programowa z komentarzami...*, s. 71.

też zapewne wynika włączenie geografii regionalnej w bardzo szerokim zakresie oraz informacji o różnych odmianach polszczyzny do nauczania języka polskiego, a także szczegółowe poznawanie zabytków historycznych z regionu na lekcjach historii. Etap ten zapoczątkowuje również praktyczne przygotowywanie ucznia do świadomego udziału w kulturze, co stanowi zasadniczy cel edukacji na kolejnym poziomie kształcenia – ponadgimnazjalnym. Edukacja regionalna na tym etapie powinna (razem z innymi działaniami dydaktycznymi podejmowanymi w ramach poszczególnych przedmiotów) rozwijać u ucznia potrzebę aktywności na rzecz swojego najbliższego otoczenia, motywować go do różnych form uczestniczenia w życiu kulturalnym (choć nie tylko), i co najważniejsze – nauczyć projektowania oraz realizacji konkretnych przedsięwzięć. Kategorią nadrzędną dla wszystkich etapów kształcenia jest koncepcja tożsamości ucznia rozumiana jako „możliwe samoidentyfikacje z rodziną, społecznością lokalną, grupą etniczną, narodem, państwem, społecznościami: europejską i światową”¹⁶. W nowej „Podstawie programowej” dotychczasową tożsamość regionalną zniwelowano, zastępując ją kategoriami opisującymi relacje z innych poziomów – ze społecznością lokalną, grupą etniczną, narodem – i akcentując przede wszystkim powiązania wynikające ze wspólnego udziału w kulturze. Wyraźny nacisk położono także na kształtowanie postawy tak zwanego nowoczesnego patriotyzmu, rozumianego jako patriotyzm otwarty, oparty na poczuciu przynależności do narodu – wspólnoty obywateli, obejmujący różne wymiary więzi od społeczności lokalnej, przez regionalną, narodową, europejską aż do globalnej¹⁷. Co ciekawe, w tym zakresie wychowania patriotycznego pozostawiono zarówno poziom wspólnoty lokalnej, jak i regionalnej.

W nowej „Podstawie programowej” możemy także zauważyć kilka zasadniczych prawidłowości w doborze i układzie treści regionalnych (tabela 2). Na etapie szkoły podstawowej edukacja regionalna zorientowana jest przede wszystkim na poznanie najbliższego środowiska ucznia – najważniejszych tradycji, zabytków, sławnych postaci i współczesnych organów władzy. Uczeń powinien umieć odszukać swoją miejscowość i region na mapie, zbierać informacje o formach upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości, a także opisać swoją „małą Ojczyznę”, uwzględniając jej tradycję historyczno-kulturową oraz problemy społeczno-gospodarcze. Ważne jest również, by potrafił dostrzegać w swoim najbliższym otoczeniu zmiany (zarówno korzystne, jak i niekorzystne), jakie wywołała działalność człowieka. Duży nacisk kładzie się ponadto na kształcenie określonych postaw, przede wszystkim tolerancji wobec osób innej narodowości i tradycji kulturowej oraz na świadomość ekologiczną. Zakłada się, że uczeń będzie uczestniczył w wydarzeniach organizowanych przez społeczność lokalną i w jej życiu kulturalnym, a nawet podejmie próbę opracowania wybranych projektów racjonalizacyjnych w odniesieniu do swojego otoczenia¹⁸. Edukacja regionalna w gimnazjum z kolei nastawiona jest na poznanie przede wszystkim własnego regionu oraz na kształcenie postaw obywatelskich z nim związanych. Na wiedzę o regionie składają się głównie rozległe wiadomości o jego położeniu geograficznym, zasobach naturalnych, zaludnieniu, strukturze zatrudnie-

¹⁶ Ibidem, s. 72.

¹⁷ Ibidem, s. 114.

¹⁸ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych...*, s. 13, 28–29, 31, 35, 37, 48, 55–57.

nia i zamieszkania, rozwoju gospodarki, ale też informacje o cechach kultury i języka regionalnego, najważniejszych zabytkach charakterystycznych dla poszczególnych epok historycznych oraz stylów architektonicznych, a także o strukturze władz samorządowych. Oprócz dalszego doskonalenia orientacji w mapie regionu (również w odniesieniu do innych regionów Polski) uczeń kształci umiejętność rozpoznawania na swoim terenie zabytków w określonym stylu, uczy się wyjaśniać różne zjawiska i oceniać ich skutki. Projektuje ponadto ciekawe trasy podróży po regionie, uzasadnia potrzebę zaangażowania obywateli w sprawy lokalne i potrafi podać konkretne przykłady działań, jakie można podejmować na poziomie lokalnym. Jeżeli posiada jakieś uzdolnienia muzyczne, wokalne lub plastyczne, może także aktywnie włączać się do życia kulturalnego swojego środowiska szkolnego i lokalnego, realizując między innymi różnego rodzaju projekty popularyzujące szeroko rozumianą sztukę i zjawiska artystyczne¹⁹. Uzyskana w gimnazjum wiedza o regionie stanowi w dalszym toku kształcenia niezbędną podstawę do realizacji celów edukacji regionalnej w szkole ponadgimnazjalnej, ponieważ ten właśnie etap skoncentrowany jest na przygotowywaniu ucznia do podejmowania szeroko rozumianej aktywności na rzecz swojego środowiska lokalnego i regionalnego. Mniej istotne jest tu uzupełnianie wiadomości, a bardziej dostrzeganie wzajemnych powiązań pomiędzy kulturą lokalną, regionalną, narodową i europejską, interpretacja wybranych praktyk kultury z najbliższego otoczenia i porównywanie cech danego zjawiska w skali lokalnej, regionalnej czy globalnej. O ile w szkole podstawowej i gimnazjum kładziono akcent jedynie na udział w życiu kulturalnym środowiska szkolnego i lokalnego, o tyle w szkole ponadgimnazjalnej zakłada się, że uczeń będzie potrafił samodzielnie zorganizować proste działania o charakterze kulturalnym, takie jak spotkanie z twórcą kultury, przedsięwzięcie artystyczne, prezentacja własnych zainteresowań, tradycji lokalnej lub regionalnej, a nawet realizacja projektów w zakresie sztuk wizualnych²⁰.

Od nauczycieli poszczególnych przedmiotów, w ramach których zaproponowano tematykę regionalną, ministerstwo oczekuje spontanicznego, twórczego doboru treści, dostosowanego do potrzeb i zdolności uczniów²¹ oraz do „wyzwań stojących przed szkołą w konkretnym środowisku” (tabela 3)²². Nauczycielom wiedzy o społeczeństwie zwraca się uwagę na znaczenie w procesie nauczania włączania uczniów w życie społeczności lokalnej, między innymi przez obserwację i badania różnych aspektów jej funkcjonowania, podejmowanie konkretnych działań lub rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów w bliższym oraz dalszym otoczeniu²³. Przy realizacji z kolei przedmiotu „historia i społeczeństwo” na IV etapie edukacyjnym zaleca się natomiast konieczność jak najszerzego uwzględnienia problematyki regionalnej, na przykład zaplanowanie przez nauczyciela autorskiego wątku tematycznego związanego z historią danego regionu²⁴.

¹⁹ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych...*, s. 6–7, 60–63, 79, 81–83, 105, 107–108, 125, 220 248, 250–251.

²⁰ *Ibidem*, s. 38–41, 47, 89–90, 93, 97, 110, 113, 220, 242, 247–248, 250–251, 257.

²¹ *Ibidem*, s. 252.

²² *Podstawa programowa z komentarzami...*, s. 83.

²³ *Ibidem*, s. 114.

²⁴ *Ibidem*, s. 66.

Co warto podkreślić, ustalenie oficjalnego stanowiska Ministerstwa Edukacji Narodowej w sprawie nowej koncepcji edukacji regionalnej jest jednak niezwykle trudne, ponieważ zarówno w dokumentach ministerialnych, jak i komentarzach do podstawy programowej nie ma żadnego bezpośredniego odniesienia do statusu edukacji regionalnej (jako wydzielonego profilu kształcenia) w nowej koncepcji programowej²⁵. Nie mamy także pewności, jakie było założenie pierwotne przy opracowywaniu nowej podstawy, czy przyjęto kontynuację poprzednich założeń edukacji regionalnej, a tylko zmieniła się forma ich zapisu, czy też przy okazji świadomie poczyniono istotne zmiany w sposobie interpretacji jej celów, zakresu treści, a także w formach realizacji. Charakter ujęcia tematyki regionalnej w poszczególnych przedmiotach i etapach edukacyjnych pozwala niestety przypuszczać, że nie sformułowano obligatoryjnych wymagań w zakresie edukacji regionalnej dla zespołów opracowujących szczegółowe zapisy, co w konsekwencji spowodowało, że nie każdy zespół w równym stopniu tę problematykę uwzględnił. Przykładowo, gdy na poziomie gimnazjum w edukacji geograficznej niemalże wzorcowo zaprojektowano wymagania szczegółowe w zakresie geografii regionalnej Polski (od znajomości mapy regionu, przez opis jego środowiska naturalnego, orientację w najważniejszych cechach gospodarki i zaludnienia regionu, po projektowanie działań na rzecz ochrony środowiska we własnym regionie oraz opracowywanie trasy podróży po najciekawszych miejscach przyrodniczych i kulturowych regionu)²⁶, to w tym samym czasie w edukacji historycznej skupiono się tylko na egzemplifikacji w regionie zabytków poszczególnych stylów architektonicznych²⁷, a w ramach edukacji polonistycznej – uwzględniono jedynie bardzo ogólnie sformułowane poznanie cech kultury i języka swojego regionu (tabela 2)²⁸.

Podobne wrażenie braku konsekwencji możemy odnieść, analizując stopień powiązania i przenikania pomiędzy wymaganiami ogólnymi, wymaganiami szczegółowymi a warunkami realizacji dla poszczególnych przedmiotów. Nie w każdym przedmiocie, w którym edukacja regionalna występuje na poziomie wymagań szczegółowych, obecna jest jednocześnie w wymaganiach ogólnych (jak na przykład w historii²⁹ lub przyrodzie³⁰) i odwrotnie, jak w przypadku języka polskiego na poziomie szkoły podstawowej, kiedy to uwzględniono nawiązanie do niej w wymaganiach ogólnych, a brakuje go z kolei w wymaganiach szczegółowych³¹. Wątpliwości budzi zwłaszcza przedmiot uzupełniający „historia i społeczeństwo” na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej, w którym ani z zapisów celów edukacyjnych (czyli wymagań ogólnych), ani z treści nauczania (wymagań szczegółowych) nie wynika bezpośred-

²⁵ Mam tu na myśli przede wszystkim jeden z tomów publikacji MEN poświęconej nowej „Podstawie programowej”: *Podstawa programowa z komentarzami...*

²⁶ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych...*, s. 107–108.

²⁷ *Ibidem*, s. 60–61, 63.

²⁸ *Ibidem*, s. 7.

²⁹ *Ibidem*, s. 58.

³⁰ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych...*, s. 35.

³¹ *Ibidem*, s. 21.

nie nawiązanie do historii lokalnej lub regionalnej, a dopiero z informacji o możliwych warunkach i sposobach realizacji możemy się dowiedzieć, że poszczególne zapisy można interpretować także w kontekście środowiska lokalnego i regionalnego (zupełnie jakby ktoś sobie przypomniał o edukacji regionalnej, kończąc opracowywanie tych zajęć, lub przez przypadek nie usunął poprzednich zapisów)³². Przykładem natomiast logicznego i konsekwentnego uporządkowania poszczególnych zapisów pod kątem ujęcia edukacji regionalnej jest z pewnością wiedza o społeczeństwie – na poziomie gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej (zakres rozszerzony), w której we wszystkich opisywanych płaszczyznach takie odniesienie do problematyki lokalnej i regionalnej występuje, umożliwiając czytelnikowi jednoznaczne odczytanie intencji „Podstawy programowej” zarówno na poziomie wymagań ogólnych i szczegółowych, jak i warunków realizacji (tabele. 1, 2 i 3)³³.

Brak spójności jest zauważalny także w odniesieniu do podstawowych pojęć używanych w edukacji regionalnej, opisujących środowisko lokalne i region. Praktycznie w każdym przedmiocie w inny sposób interpretuje się ich znaczenie i używa w odmiennych kontekstach, począwszy od określeń „swoja miejscowość”, „własny region”, przez „poziom lokalny”, „skalę lokalną i regionalną”, „miejsce zamieszkania”, „najbliższe otoczenie”, „środowisko lokalne i regionalne”, aż na „społeczności lokalnej” skończywszy. Zupełnym odstępstwem w tym zakresie jest przedmiot „historia i społeczeństwo” na poziomie szkoły podstawowej, w którym wprowadzono nigdzie indziej nieużywane pojęcie „małej Ojczyzny”, nie wyjaśniając jego znaczenia³⁴. Brak jest również konsekwencji w stosowaniu zakresu terytorialnego edukacji regionalnej na poszczególnych etapach edukacyjnych, i choć w szkole podstawowej zasadniczo przeważa ujęcie lokalne (najbliższa okolica, miejscowość, „mała Ojczyzna”, środowisko lokalne), to zdarzają się przedmioty, takie jak plastyka, w których planowane osiągnięcia ucznia dotyczą także regionu³⁵. Podobnie jest i na poziomie gimnazjum, w którym z kolei dominuje ujęcie regionalne, a w ramach wiedzy o społeczeństwie przeważają osiągnięcia dotyczące społeczności lokalnej³⁶.

Zabrakło wreszcie sprawdzenia całości „Podstawy programowej” pod kątem wyeliminowania zbędnych powtórzeń tych samych zagadnień lub ustalenia właściwych powiązań pomiędzy nimi, na przykład na zajęciach technicznych w szkole podstawowej uczeń opracowuje projekty racjonalnego gospodarowania surowcami wtór-

³² Na etapie projektowania zakresu treści przedmiotu „historia i społeczeństwo” historia lokalna i regionalna stanowiły jeden z dziesięciu problemów do wyboru i w takiej właśnie wersji zostało przedstawione do konsultacji społecznych (m.in. z Komisją Dydaktyczną przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Historycznego). Niestety, na którymś z kolejnych etapów pracy nad reformą programową usunięto ten zapis i w rozporządzeniu ministerialnym już się on nie znalazł.

³³ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych...*, s. 79–101, 250–251.

³⁴ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych...*, s. 31. Określenia – mała ojczyzna (pisanego z małej litery i bez cudzysłowu) użyto także w wymaganiach szczegółowych wiedzy o społeczeństwie na poziomie gimnazjum: „uczeń wyjaśnia, co łączy człowieka z wielką i małą ojczyzną i omawia te więzi na własnym przykładzie”, ale w nieco innym kontekście. Ibidem, s. 82.

³⁵ Ibidem, s. 29.

³⁶ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych...*, s. 80.

nymi w najbliższym środowisku³⁷, gdy tymczasem na biologii dopiero w gimnazjum uzasadnia konieczność segregowania odpadów w gospodarstwie domowym³⁸. Podobnie jest w przypadku poznawania zabytków historycznych w regionie, ponieważ już w szkole podstawowej w ramach plastyki uczeń „określa swoją przynależność kulturową poprzez kontakt z wybranymi zabytkami w swoim środowisku lokalnym i regionalnym”³⁹, ale – niestety – dopiero w gimnazjum na zajęciach z historii przewidziano historyczną analizę tych zabytków pod kątem stylów architektonicznych⁴⁰.

Przeprowadzona analiza najnowszej „Podstawy programowej” pozwala stwierdzić, że tym, co wyraźnie odróżnia nową koncepcję edukacji regionalnej od tej realizowanej w latach 1999–2009, jest mocny akcent na bardziej praktyczne przygotowanie ucznia do podejmowania aktywności w swoim środowisku lokalnym i regionalnym. Zamiast pierwotnego kształcenia tożsamości regionalnej ograniczono się do kształtowania poczucia więzi ze wspólnotami w nim mieszkającymi, może celu mniej ambitnego, ale za to bardziej możliwego do osiągnięcia. W większym stopniu nastąpiła koncentracja na szeroko rozumianym uczestnictwie w kulturze, a także wyraźne powiązanie idei regionalistycznej z wychowaniem patriotycznym i obywatelskim. Choć, w przeciwieństwie do poprzedniej koncepcji wdrażania regionalizmu do edukacji szkolnej, wzmocniono znacznie etap organizacyjny (czyli planowanie i przydział zagadnień do poszczególnych przedmiotów), zdecydowanie zabrakło ponownej conceptualizacji edukacji regionalnej na poziomie całościowym, co z pewnością pozwoliłoby uniknąć tak wielu niespójności i umożliwiłoby jednoznaczne odczytanie jej podstawowych założeń.

Niestety, brak odpowiedniego komentarza ze strony ministerstwa pozostawia wszelkie uogólnienia w sferze możliwych (a tym samym licznych i różnorodnych) interpretacji. Pojawia się zatem uzasadniona obawa, czy nauczyciele zadadzą sobie trud przeprowadzenia analizy „Podstawy programowej” pod kątem ponadprzedmiotowej i obejmującej wszystkie etapy kształcenia edukacji regionalnej, czy ograniczą się jedynie do wąskiego zakresu swojej dziedziny. Brak jednoznacznych deklaracji w sprawie zasad nauczania o regionie we współczesnej szkole może także spowodować stopniową marginalizację szkolnej edukacji regionalnej, co wobec coraz większej obecności tematyki regionalnej w działalności instytucji kultury, stowarzyszeń i organów samorządowych, zapowiada zupełnie nowy kierunek przemian, a mianowicie przejmowanie i realizację funkcji edukacyjnych w tym względzie w coraz większym stopniu przez pozaszkolne formy edukacji regionalnej.

³⁷ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych...*, s. 48.

³⁸ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych...*, s. 125.

³⁹ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych...*, s. 29.

⁴⁰ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych...*, s. 60–63.

Tabela 1. Cele edukacyjne – wymagania ogólne

Przedmiot szkolny	Szkoła podstawowa		Gimnazjum (Etap III)	Szkoła ponadgimnazjalna (Etap IV)	
	(Etap I)	(Etap II)		Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
Przyroda		Uczeń orientuje się w otaczającej go przestrzeni przyrodniczej i kulturowej; działa na rzecz ochrony przyrody i dorobku kulturowego społeczności.			
Język polski		Uczeń w kontakcie z dziełami kultury kształtuje poczucie własnej tożsamości.	Uczeń zdobywa wiedzę o różnych odmianach polszczyzny.		
Wiedza o kulturze				Uczeń aktywnie współtworzy kulturę lokalną (szkoły, dzielnicy, miejscowości).	
Wiedza o społeczeństwie			Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.		Uczeń rozpoznaje problemy w skali lokalnej, krajowej, europejskiej i globalnej oraz szuka ich rozwiązań. Przedstawia związki między swoim życiem a sytuacją społeczności lokalnej, sytuacją Polski, Europy i świata.

Geografia		<p>Uczeń identyfikuje związki i zależności w środowisku przyrodniczym, gospodarce i życiu społecznym w różnych skalach przestrzennych (lokalnej, regionalnej, krajowej, globalnej); rozwija w sobie: ciekawość świata przez zainteresowanie własnym regionem, świadomość wartości i poczucie odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze i kulturowe własnego regionu, patriotyzm i poczucie tożsamości (lokalnej, regionalnej, narodowej) przy jednoczesnym poszanowaniu innych narodów i społeczności – ich systemów wartości i sposobów życia.</p>	<p>Rozumienie relacji człowiek – przyroda – społeczeństwo w skali globalnej i regionalnej.</p>	<p>Uczeń wskazuje znaczenie rosnącej roli czło- nym w różnych skalach (lokalnej, regionalnej i globalnej); wskazuje propozycje rozwiązań lokalnych, regionalnych i globalnych problemów środowiskowych, demograficznych i gospodarczych zgodnych z koncepcją zrównoważonego rozwoju oraz opartych na równoprawnych zasadach współpracy między regionami i państwami.</p>
-----------	--	--	--	--

Źródło: Opracowanie własne na podstawie załącznika nr 2 (Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych) oraz załącznika nr 4 (Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego).

Tabela 2. Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Przedmiot Szkolny	Szkoła podstawowa (Etap I)		Gimnazjum (Etap III)	Szkoła ponadgimnazjalna (Etap IV)	
	(Etap II)			Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
Edukacja społeczna	Uczeń zna najbliższą okolicę, jej najważniejsze obiekty i tradycje, wie, w jakim regionie mieszka, uczestniczy w wydarzeniach organizowanych przez lokalną społeczność; jest tolerancyjny wobec osób innej narodowości, tradycji kulturowej itp.				
Język polski		Uczeń opisuje swoją „małą Ojczyznę”, uwzględniając tradycję historyczno-kulturową i problemy społeczno-gospodarcze; zbiera informacje o rozmaitych formach upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości „małej Ojczyzny”; wskazuje na planie miejscowości siedzibę władz lokalnych i na przykładach omawia zakres działania oraz sposoby powoływania władz; wskazuje na mapie i opisuje główne regiony Polski.	Uczeń rozpoznaje cechy kultury i języka swojego regionu.		
Historia i społeczeństwo/historia		Uczeń opisuje swoją „małą Ojczyznę”, uwzględniając tradycję historyczno-kulturową i problemy społeczno-gospodarcze; zbiera informacje o rozmaitych formach upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości „małej Ojczyzny”; wskazuje na planie miejscowości siedzibę władz lokalnych i na przykładach omawia zakres działania oraz sposoby powoływania władz; wskazuje na mapie i opisuje główne regiony Polski.	Uczeń rozpoznaje cechy kultury średniowiecza, wskazując różnice pomiędzy stylem romańskim a stylem gotyckim, z uwzględnieniem przykładów z własnego regionu; rozpoznaje reprezentatywne obiekty sztuki renesansowej na ziemiach polskich ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu; rozpoznaje charakterystyczne cechy kultury baroku, odwołując się do przykładów architektury i sztuki we własnym regionie; rozpoznaje charakterystyczne cechy polskiego oświecenia i charakteryzuje przykłady sztuki okresu klasycyzmu z uwzględnieniem własnego regionu.		

Przedmiot Szkolny	Szkoła podstawowa		Gimnazjum (Etap III)	Szkoła ponadgimnazjalna (Etap IV)	
	(Etap I)	(Etap II)		Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
Przyroda		<p>Uczeń rozpoznaje i nazywa skały typowe dla miejsca zamieszkania: piasek, glina i inne charakterystyczne dla okolicy; podaje przykłady miejsc w najbliższym otoczeniu, w których zaszyły korzystne i niekorzystne zmiany pod wpływem działalności człowieka.</p>	<p>Uczeń wyjaśnia, podając przykłady, jak obywatele mogą wpływać na decyzje władz na poziomie lokalnym; przedstawia argumenty przemawiające za udziałem w wyborach lokalnych; wyjaśnia, na czym polegają zasady decentralizacji i pomocniczości, odnosi je do przykładów z życia własnego regionu i miejscowości; wskazuje główne przyczyny bezrobocia w swojej miejscowości i regionie, ocenia jego skutki.</p>	<p>W ramach modułu: Nauka wokół nas.¹ Uczeń wyszukuje i przedstawia przykłady ekstremalnych cech środowiska, rekordowych wielkości – czyli ziemskie „naj...” w skali lokalnej, regionalnej i globalnej.</p>	
Wiedza o społeczeństwie			<p>Uczeń wyjaśnia, podając przykłady, jak obywatele mogą wpływać na decyzje władz na poziomie lokalnym; przedstawia argumenty przemawiające za udziałem w wyborach lokalnych; wyjaśnia, na czym polegają zasady decentralizacji i pomocniczości, odnosi je do przykładów z życia własnego regionu i miejscowości; wskazuje główne przyczyny bezrobocia w swojej miejscowości i regionie, ocenia jego skutki.</p>	<p>Uczeń opisuje formy aktywności obywateli w ramach społeczności lokalnej i regionu, w miarę możliwości uczestniczy w wybranym działaniu; przedstawia zadania i kompetencje samorządu gminnego, powiatowego i wojewódzkiego;</p>	
			<p>Uczeń charakteryzuje na podstawie map różnej treści położenie własnego regionu; rozpoznaje główne rodzaje skal występujących we własnym regionie; wymienia główne rodzaje zasobów</p>		

¹ Przedmiot uzupełniający na IV etapie edukacyjnym.

Przedmiot Szkolny Geografia	Szkoła podstawowa		Gimnazjum (Etap III)	Szkoła ponadgimnazjalna (Etap IV)	
	(Etap I)	(Etap II)		Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
			<p>naturalnych własnego regionu; charakteryzuje różnicowanie rozmieszczenia ludności w zamieszkiwanym regionie; wskazuje różnice w strukturze zatrudnienia we własnym regionie; analizuje, porównuje, ocenia rozmieszczenie i wielkość miast w zamieszkiwanym regionie; wyjaśnia przyczyny zmian zachodzących w przemyśle we własnym regionie; wyjaśnia szybki rozwój wybranych usług we własnym regionie; proponuje konkretne działania na rzecz ochrony środowiska we własnym regionie; charakteryzuje na podstawie map tematycznych środowisko przyrodnicze głównych regionów geograficznych Polski ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu; projektuje i opisuje na podstawie map turystycznych, tematycznych, ogólnogeograficznych i własnych obserwacji terenowych podróz wzdłuż wybranej trasy we własnym regionie, uwzględniając walory przyrodnicze i kulturowe.</p>		

Przedmiot Szkolny	Szkoła podstawowa		Gimnazjum (Etap III)	Szkoła ponadgimnazjalna (Etap IV)	
	(Etap I)	(Etap II)		Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
Plastyka		Uczeń określa swoją przynależność kulturową przez kontakty z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i tradycją w swoim środowisku lokalnym i regionalnym, a także uczestniczy w życiu kulturalnym tego środowiska		Uczeń realizuje projekty w zakresie sztuk wizualnych, w tym służące przekazywaniu informacji dostosowanej do sytuacji komunikacyjnej oraz uczestnictwu w kulturze społeczności szkolnej i lokalnej.	
Muzyka		Uczeń słucha utworów ludowych w postaci oryginalnej i stylizowanej		Uczeń gra lub śpiewa ze słuchu oraz z nut pieśni ludowe.	
Wiedza o kulturze				Uczeń organizuje proste działania o charakterze kulturalnym (spotkanie z twórcą kultury, przedsięwzięcie artystyczne, prezentację własnych zainteresowań, tradycji lokalnej lub regionalnej; interpretuje praktyki kultury z najbliższego otoczenia (klasa, szkoła, dom, osiedle, podwórko, miasto, kościół, stadion piłkarski); wskazuje relacje między kulturami: lokalną, regionalną, narodową i europejską, ujawniające się w konkretnych działach sztuki i praktykach kultury.	
Biologia				Uczeń uzasadnia konieczność segregowania odpadów w gospodarstwie domowym; proponuje działania ograniczające zużycie wody i energii elektrycznej oraz wytwarzanie odpadów w gospodarstwach domowych.	

Przedmiot Szkolny	Szkoła podstawowa		Gimnazjum (Etap III)	Szkoła ponadgimnazjalna (Etap IV)	
	(Etap I)	(Etap II)		Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
Zajęcia techniczne		Uczeń opracowuje projekty racjonalnego gospodarowania surowcami wtórnymi w najbliższym środowisku: domu, na osiedlu, w miejscowości.			
Zajęcia artystyczne ²			Przykładowe zajęcia: zespół wokalny. Uczeń aktywnie uczestniczy w życiu kulturalnym szkoły i środowiska. Przykładowe zajęcia: zajęcia plastyczne. Uczeń realizuje projekty w sferze sztuk wizualnych na rzecz popularyzacji wiedzy (o sztuce i zjawiskach artystycznych) w społecznościach szkolnej i lokalnej.		

² Przedmiot uzupełniającej na III i IV etapie edukacyjnym.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie załącznika nr 2 (Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych) oraz załącznika nr 4 (Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego).

Tabela 3. Zalecane warunki i sposób realizacji

Przedmiot Szkolny	Szkoła podstawowa		Gimnazjum (Etap III)	Szkoła ponadgimnazjalna (Etap IV)	
	(Etap I)	(Etap II)		Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
Język polski		Zadaniem nauczyciela jest kształtowanie otwartości wobec innych kultur.			
Plastyka		Nauczyciel powinien przygotowywać uczniów do uczestnictwa w kulturze i do stosowania nabytych umiejętności w życiu codziennym.		Nauczyciel powinien przygotować uczniów do świadomego udziału w kulturze.	
Historia i społeczeństwo		Zadaniem szkoły jest kształtowanie u uczniów poczucia więzi: uczeń odczuwa więź ze wspólnotą lokalną.			
Historia i społeczeństwo ¹					Zajęcia służą poszukiwaniu dziedzictwa epok, ich celem jest utrwalenie gotowości do podjęcia dziedzictwa. Szczególnie zalecane jest szerokie uwzględnienie problematyki regionalnej wśród treści tego przedmiotu. Zajęcia powinny być prowadzone ze szczególnym uwzględnieniem dorobku kultury własnego regionu.
Wiedza o Kulturze					Zadaniem nauczyciela jest rozwijanie u ucznia aktywnej postawy i motywowanie do różnych form udziału w kulturze, wprowadzanie ucznia w problemy kultury współczesnej.
Wiedza o społeczeństwie					Zajęcia te kształtują u uczniów poczucie więzi: uczeń odczuwa więź ze wspólnotą lokalną. Aby to umożliwić, szkoła powinna zapewnić warunki, by uczniowie brali udział w życiu społeczności lokalnej.
Geografia					Świadome odejście od dominacji geografii ogólnej na rzecz geografii regionalnej, łatwiejszej i bardziej interesującej dla ucznia na tym etapie).

¹ Przedmiot uzupełniający na IV etapie edukacyjnym.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie załącznika nr 2 (Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych) oraz załącznika nr 4 (Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego).

BIBLIOGRAFIA

- Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna. Co warto wiedzieć o kierunkach zmian w edukacji, aby skutecznie realizować projekty z Europejskiego Funduszu Społecznego? Przewodnik*, Warszawa 2010.
- Konieczka-Śliwińska D., *Edukacyjny nurt regionalizmu historycznego w Polsce po 1918 roku. Konteksty – koncepcje programowe – realia*, Poznań 2011.
- Konieczka-Śliwińska D., *Miejsce i rola edukacji regionalnej w szkolnictwie ponadgimnazjalnym* [w:] *Edukacja historyczna i obywatelska w szkolnictwie ponadgimnazjalnym*, red. G. Pańko, J. Wojdon, Toruń 2003, s. 378–388.
- Mazur J., *Regionalizm we współczesnej edukacji historycznej* [w:] *Regionalizm – tradycje – wyzwania – perspektywy. Materiały z pierwszego sejmiku Małopolskich Stowarzyszeń Regionalnych (Kraków, 1 grudnia 2006 roku)*, red. J. Hampel, Kraków 2008, s. 49–62.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej o edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie*, Seria: „Biblioteczka Reformy”, zeszyt 24.
- Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum* (bez miejsca i daty wydania, z możliwością pobrania wersji elektronicznej ze strony: www.reformaprogramowa.men.gov.pl [dostęp: 15.12.2013]).
- Roszak S., *O korzyściach płynących z edukacji regionalnej*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Historycznego”, t. 3, 2006, s. 46–50.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. 2002, nr 51, poz. 458).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów* (Dz.U. 1999, nr 14, poz. 129).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. 2009, nr 4, poz. 17).
- Ścieżki edukacyjne – teoria i praktyka. Materiały do wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli*, red. M. Suchańska, Kielce 2001.